

Mgr. Eliška Lapková: *Ateismus a víra v České republice na příkladě náboženského života města Kladna*. Katedra kulturologie FF UK, Praha 2013, 165 s.

Současná (česká) religiozita je vděčným polem pro religionistické, sociologické, sociálněantropologické i další studium, proto má posuzovaná práce svým tématem k výjimečnosti daleko. To by samo o sobě nebylo na závadu, protože je stále řada neprozkoumaných oblastí a témat, velice problematická je však širě výzkumného pole, které si autorka zvolila. Podat komplexní obraz současné religiozity, jejích různých forem i nenáboženských postojů v téměř sedmdesátitisícovém městě daleko přesahuje možnosti jednotlivce. V této souvislosti stojí za dvojí zmínku autorkou citovaná monografie, na jejímž vzniku jsem se podílel (Dušan Lužný, Zdeněk R. Nešpor a kol.: *Náboženství v menšině*. Praha 2008):

1. V rámci výzkumu, který byl v knize zpracován, proběhla šetření religiozity ve dvou středně velkých městech, České Lípě a Mikulově, zhruba srovnatelná s prací autorky (třebaže i Česká Lípa je vzhledem ke Kladnu jen asi dvoutřetinová). První výzkum provedli čtyři badatelé (3 z nich s rozsáhlými zkušenostmi), druhý šest badatelů (vyšší počet byl dán účastí 5 studentů), což byl v obou případech minimální možný počet. Jak chce autorka provést kvalitní výzkum, jeho analýzu a interpretaci v případě ještě rozsáhlejšího terénu – je-li na celou práci sama a nedisponuje-li, jak lze u čerstvé absolventky předpokládat, dostatečnými empirickými, natož teoretickými zkušenostmi?!
2. Měla-li knihu doopravdy v ruce, jak je možné, že ji cituje jako „Nešpor – Lužný“?! Pořadí vedoucích týmu bylo v tomto případě obrácené, „ztratil se“ kolektiv dalších (9) autorů, nehledě k „vydavatel“ uvedenému jako „Publishers“ (ve skutečnosti Malvern). Takováto „práce s literaturou“ naneštěstí není v posuzovaném díle nikterak ojedinělá, zdaleka ovšem není jedinou slabinou celé práce.

Autorka se v tématu začíná „ztrácet“ již v úvodu, kde velice zjednodušeně a často i nepřesně popisuje některé akademické přístupy ke studiu náboženství (s. 17-33), na což pak navazuje „analytickým vymezením předmětu“, tj. přiblížením ne/religiozity současné české populace. Potíž je v tom, že i výsledky sčítání lidu interpretuje zcela povrchně (s. 36-37) a další výklady mají charakter „dojmologie“ bez náležitých dokladů – ačkoli by bylo lze čerpat z poměrně rozsáhlého korpusu sekundární literatury (Hamplová, Lužný, Nešpor, Václavík ad. – s výjimkou Václavíka všichni sice jsou citováni, avšak velice nedostatečně, Hamplová 2000 navíc evidentně bez skutečné znalosti zdroje). Do této kapitoly je poněkud neorganicky včleněna i konceptualizace vlastního výzkumu (hypotézy a cíle na s. 38-39 – naneštěstí příliš široce formulované, jak už bylo řečeno výše) a zcela nesmyslný popis historie Kladna, spočívající v podstatě ve výběru nahodilostí a obrázků, většinou bez souvislosti s tématem (s. 40-48). Jen pro dokreslení uvádím, že autorka opakovaně (nesprávně) označuje Kladno za krajské město (např. s. 40, 43, 48), nebo že známého prvorepublikového nakladatele religionistické literatury Šnajdra „překřtila“ na Šnajdu (s. 48). Závažnější je samozřejmě neuvědomovaná restrikce náboženského života na 11 „fungujících náboženských skupin“ (s. 40), které však nezahrnují neregistrované církve, natož necírkevní formy religiozity, ačkoli na Kladně nepochybně jsou přítomné. K metodologickým východiskům se autorka (nelogicky) vrátila ještě v následující kapitole, kde podrobněji popsala kvalitativní výzkum formou rozhovorů s představiteli církví (s. 50, na s. 49 přitom hovořila o rozhovorech se „členy“ církví – navíc docela komicky jako o „zúčastněných rozhovorech“, jakoby snad mohly být nějaké „nezúčastněné“) a zúčastněného pozorování, respektive výzkum kvantitativní, provedený formou dotazníkového šetření. Ke všem třem empirickým přístupům přitom lze mít zásadní metodologické výhrady:

1. Rozhovory pouze s (duchovními) představiteli církví vedou ke kopírování jejich autostylizace, což je evidentní i z prezentovaných částečných přepisů na s. 96-119, navíc zdaleka nepostihují všechna relevantní témata;

2. Za zúčastněné pozorování nelze označit pouhou návštěvu bohoslužeb, zvláště když autorka explicitně odmítla účast na dalších „intimních setkáních, jako jsou domácí skupinky, modlitební skupinky apod.“ (s. 49);
3. V případě provedení dotazníkového šetření je nedostatečná konstrukce vzorku na základě kvótního výběru – pouze na základě pohlaví a věku (s. 51), a především nevhodně navržený dotazník (příloha 1: chybí uvození, sociodemografické charakteristiky se dávají na konec, nevhodné pořadí a někdy i formulace otázek).

Jinak řečeno: autorka (plně) nezvládla žádnou ze zvolených výzkumných metod a již praktickým provedením výzkumu nevhodně ovlivnila jeho výsledky.

Vlastní korpus práce tvoří čtyři části: (1.) popis jednotlivých v lokalitě zastoupených náboženských tradic a skupin (kpt. 6-12, s. 54-93), (2.) již připomenuté částečné přepisy rozhovorů s duchovními a shrnutí informací o průběhu bohoslužeb, včetně dílčích závěrů (kpt. 13-14, s. 94-119), (3.) frekvenční analýza odpovědí na jednotlivé otázky dotazníku, částečně i formou druhého třídění (kpt. 15-16, s. 121-134) a (4.) „přílepek“ o aktuálním tématu tzv. církevních restitucí, zpracovaný mj. na základě sekundární interpretace dat CVVM (kpt. 16-17, s. 135-149). Každá z těchto částí přitom vykazuje svébytné, vždy naneštěstí zcela zásadní nedostatky.

(Ad 1.). Ve snaze o přiblížení jednotlivých náboženských skupin autorka kombinuje informace z dosti různorodé sekundární literatury se sebezprezentací příslušných náboženských obcí/sborů. Základní potíž je přitom v tom, že se (nesmyslně) pokouší postihnout veškeré informace o daných církvích. Výklad o římskokatolické církvi tak např. začíná judaismem, resp. rozdělením Tenachu a dějinami židovského národa (s. 54-58), což je vzhledem k zaměření práce zcela nefunkční a nevyhnutelně nanejvýš zkratkovité. Množství nepřesných či vyloženě nesprávných tvrzení v celé této části práce tak jde do stovek, v řadě případů nelze souhlasit ani se základními charakteristikami. Důvodem je mj. i částečně nevhodně zvolená zdrojová literatura: Hrabalův *Lexikon náboženských hnutí* není žádnou akademickou publikací, jde o bezcenný kompilát s množstvím zcela zásadních chyb – v knize uvedení „konzultanti“ zvučných jmen se na její přípravě nijak nepodíleli a po jejím vydání se od obsahu z pochopitelných důvodů distancovali.

Jenom ilustračně uvádím některé charakteristické chyby:

- Římskokatolické vikariáty, resp. děkanáty nejsou synonymem pro diecéze/církevní provincie, nelze souhlasit s tvrzením, že pouze římskokatolická církev „strukturou farností funkčně pokrývá celé území země“, nemá patronát nad třemi, nýbrž jen dvěma teologickými fakultami (vše s. 65);
- Výklad o (dějinách) kladenské farnosti ŘKC jen zcela nedostatečně zohledňuje sekularistické tendence v počátcích první republiky, nemluvě o situaci po roce 1948 (s. 67); je také otázkou, lze-li nedávné slučování farností označit za „nucené“ (s. 68);
- Církev bratrská rozhodně nenavazuje „přímo na reformaci v českých zemích“ (s. 71), úloha V. Pázdrala v počátcích tzv. svobodného evanjelictví byla složitější, metodismus nebyl za Rakouska-Uherska povolen (s. 73);
- Deklarativní nezávislost Církve Křesťanská společenství na státu se nevyklučuje s jejím právním postavením na základě církevního zákona (s. 80);
- Církev československá husitská není podle sčítání lidu 2011 druhou nejpočetnější církví v ČR (s. 87), což ostatně odporuje i autorčině vlastní prezentaci dat z tohoto sčítání (s. 36), její historie je pak prezentována zcela zkratkovitě (zejm. tzv. pravoslavná krize na s. 88, z další historie pak není prezentováno vůbec nic);
- Řadit Českobratrskou církev evangelickou mezi „církve vzniklé ve 20. století“ lze jen problematičtě, rozhodně však nejde o církev evangelikální (s. 89); podobně problematičké je bez dalšího označovat právě (resp. pouze) Svědky Jehovovy za „křesťanskou sektu“ (s. 91).

Nesmyslným pokusem o „komplexní představení“ jednotlivých církví se autorka dopustila obrovského množství nepřesností a chyb. Naproti tomu konkrétní dějiny jednotlivých kladenských náboženských obcí/sborů zpracovala jen zcela povrchně, bez kritického zhodnocení informací, které jí poskytli jejich představitelé, natož snahy o získání dalších relevantních zdrojů (sekundární literatura, archiv, oral

history). Nadto se prakticky vůbec nedostala k hlubšímu rozboru jejich současného náboženského provozu, ačkoli ten by měl nepochybně tvořit jádro celého výkladu.

(Ad 2.). Chybějící informace v práci částečně suplují přepisy rozhovorů s duchovními, ovšem s výše již uvedenou výhradou jejich sebestylizace, a informace získané díky příležitostnému pozorování bohoslužeb. Tvrdí-li autorka, že „sekularizace zastihla církev nepřípravené“ (s. 120), je to možná pravda (resp. téměř obecně známé klišé), ale z uvedených rozhovorů to nevyplývá. Rovněž to, že se „projevují jako subkultury“ (s. 120), je mediální interpretační klišé, které nelze přijmout bez přesné definice tohoto termínu.

(Ad 3.). Prezentace výsledků dotazníkového šetření (nehledě k jeho výše uvedeným metodologickým nedostatkům) má podobu jednoduchých frekvenčních grafů, v případě otázky č. 1 v nesmyslném formátu, jinde zase bez možnosti vícečetných odpovědí (např. otázka č. 2) nebo s nejasným zadáním (otázka č. 4, 8). Autorka sice provedla i druhé třídění, přičemž sledovala statistickou významnost korelací (příloha č. 2), její analýza a interpretace získaných dat je však zcela nedostatečná, byť její základ je patrně správný (s. 132-134). Je ovšem otázkou, lze-li nevelký a nereprezentativní soubor kvantifikovat (navíc s výpočtem procent ze základu menšího než 100), spíše bych se v daném případě klonil ke kvalitativnímu zpracování – ovšem mnohem hlubšímu, než provedla autorka.

(Ad 4.). Zatímco předchozí tři části autorka zpracovala již ve své práci diplomní (nedovedu si ovšem představit, jak mohla být obhájena!), tematiku tzv. církevních restitucí vložila až do rigorosní práce (s. 14-15), v níž má naneštěstí dost zbytnou úlohu. To však rozhodně není jediným nedostatkem. Hlavním obecným informačním zdrojem, z něž vychází, je totiž asi dvoustránkový internetový přehled M. Vývodové a vlastní čtení příslušného zákona, vinou toho je celkové pojetí tématu problematické a v řadě případů sporné. Jako nechtěnou „perličku“ lze vnímat, že autorka mezi třemi největšími odnětími církevního majetku v českých zemích vůbec neuvádí husitskou revoluci, ačkoli o (nemožnosti) posthusických restitucí hovoří na téže straně (s. 135). Závažnější je, že si neuvědomuje, že ani zákonem č. 428/2012 Sb. nedochází k úplné odluce (s. 136), nebo velice problematická typologie církví na s. 138 (pravoslavná církev mezi „katolickými“, CČSH mezi „evangelickými“). Korpus obou kapitol tvoří nicméně přepisy výsledků výzkumů CVVM (k primárním datům se autorka nemohla dostat, ač to neuvádí) a jejich problematické interpretace. Nevím, z čeho soudí, že „negativní vnímání církevních institucí ... ovlivnil fakt projednávání církevních restitucí“ (s. 140), že se zdravotní péči věnují hlavně „menší křesťanské spolky“ (s. 142), nebo že proti tzv. restitucím vystoupily CČSH a ČCE (s. 146; ve skutečnosti šlo jen o některé jejich členy) – z prezentovaných dat tyto informace v žádném případě (jednoznačně) nevyplývají. V případě mediální tematizace otázky autorka data CVVM doplnila vlastním drobným výzkumem, podle kterého v obou sledovaných novinách (Mladá fronta Dnes, Právo) v roce 2012 převažovaly negativní, respektive neutrální informace (s. 145). Vzhledem k tomu, že noviny sleduji, nemohu se ubránit dojmu, že tomu tak nebylo, i když jsem autorčinu analýzu sám neopakoval. Ani bych nemohl, neboť autorka se vůbec „nezatěžovala“ s uvedením její metodologie a techniky, což je závažnější námitka než výše uvedený dojem.

V závěru práce autorka dospívá ke zjištění, že „Česká společnost církevní instituci ... nepotřebuje – protože neví, co si s ní počít“ (s. 154). To je asi pravda, ale z provedeného výzkumu to příliš nevyplývá. Obecně jsou zde prezentovány informace, které nehledě na svoji ne/pravdivost vyplývají spíše z osobních dojmů autorky a nemají žádný podklad v datech: tíhnutí k východním náboženstvím a/nebo „náboženským transformacím“ (s. 151), „omezující charakter“ křesťanství, „návrat“ Západoevropanů k tradičním církvím (s. 152) apod.

Jak už bylo naznačeno výše, práce není příliš logicky strukturována, nadto obsahuje řadu stylistických a dalších formálních nedostatků (např. v seznamu použité literatury).

* * *

Rigorosní práce Mgr. Lapkové je odstrašujícím příkladem diskrepance mezi příliš vysokými, fakticky nenaplnitelnými ambicemi na jedné straně a trestuhodným nezvládnutím metod akademické práce na všech stupních (příprava výzkumu, jeho provedení, analýza, interpretace a prezentace) na straně

druhé. Ve všech uvedených případech se autorka přes svoji dobrou vůli a nepochybně i pracovní nasazení projevila jako zcela nedostatečně kompetentní, proto práci rozhodně **nedoporučuji k přijetí**.

V Praze dne 18. dubna 2013

Doc. PhDr. Zdeněk R. Nešpor, PhD.
Sociologický ústav AV ČR
Fakulta humanitních studií UK